

Б.О. Логвиненко
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.92 : 3.085

ГЕНЕЗА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Досліджено генезу та перспективи розвитку юридичної відповідальності медичних працівників в Україні. Наголошено на особливій ролі адміністративної та цивільної відповідальності таких суб'єктів

***Ключові слова:** юридична відповідальність, медичний працівник, медична діяльність, правопорушення, сфера охорони здоров'я.*

Исследуются генезис и перспективы развития юридической ответственности медицинских работников в Украине. Акцентируется внимание на особенной роли административной и гражданской ответственности таких субъектов.

***Ключевые слова:** юридическая ответственность, медицинский работник, медицинская деятельность, правонарушение, сфера здравоохранения.*

Researched the genesis and development perspectives of legal liability medical workers in Ukraine. Accentuated the role of special administrative and civil liability of such subjects.

***Keywords:** legal liability, medical worker, medical activities, the offense, the health care area.*

Постановка проблеми. Сфера охорони здоров'я у будь-які часи лишалася однією з найважливіших складових суспільного життя. Медицина пройшла тривалий шлях від лікувального мистецтва з домішками міфів та релігії до галузі наукової-практичної діяльності, що вивчає нормальні та патологічні процеси в організмі людини, різноманітні захворювання, патологічні стани, методи запобігання їм та зміцнення фізичного і психічного здоров'я людини.

Сучасне вітчизняне законодавство України про охорону здоров'я ґрунтується на найвищому законі – Конституції України і складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я та ряду інших прийнятих відповідно до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у цій сфері. Зокрема, у ст. 49 Конституції України зазначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здо-

ров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [1].

Належне законодавче закріплення права на охорону здоров'я та гарантії його реалізації суб'єктами публічної адміністрації свідчать про особливу важливість такого права як для окремої людини, так і для держави в цілому. У свою чергу, ст. 80 Основ законодавства про охорону здоров'я містить положення про те, що особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [2].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження правовідносин у сфері охорони здоров'я здійснювали у своїх працях І.М. Андрєєва, З.С. Гладун, М.І. Іншин, В.М. Пашков, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта, Т.О. Тихомирова, Г.В. Чеботарьова Ц.А. Ямпольський та багато інших вітчизняних вчених-правників.

Разом з тим сьогодні лишається багато нагальних питань у пошуку оптимальних напрямів розвитку галузі охорони здоров'я, нормативного упорядкування відносин у цій сфері та удосконалення адміністративно-правового статусу учасників таких правовідносин.

Мета дослідження. Дослідження генези та перспектив розвитку юридичної відповідальності медичних працівників як безпосередніх учасників правовідносин у сфері охорони здоров'я і ставить за мету автор статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розгляду генези юридичної відповідальності медичних працівників в Україні, доцільно визначити зміст ключових понять, зокрема: „медичний працівник”; „медична діяльність”; „юридична відповідальність медичного працівника”; „періоди становлення юридичної відповідальності медичних працівників в Україні”.

Медичний працівник – це спеціаліст, який має відповідну професійну освіту, підготовку та кваліфікацію і завданням якого є здійснення медичної діяльності [3, с. 7].

Медична діяльність являє собою будь-які заходи, що спрямовані на охорону здоров'я, збереження життя людини, профілактику захворювань і проводяться співробітниками лікувально-профілактичних закладів будь-якої форми власності або приватно практикуючими медичними працівниками [3, с. 10].

Щодо визначення юридичної відповідальності медичного працівника (за професійне правопорушення) ми цілком розділяємо думку авторів підручника з медичного права за редакцією С.Г. Стеценка, які визначають її як застосування до особи, що вчинила правопорушення при виконанні професійних обов'язків у сфері медичної діяльності, заходів державного примусу, передбачених правовими нормами, які супроводжуються необхідністю для винного зазнати певних втрат особистого, організаційного або майнового характеру [4, с.254].

Періоди становлення юридичної відповідальності медичних працівників в Україні нами пропонується визначити у відповідних часових проміжках регулювання медичної діяльності в Україні, а саме: 1) X–XVII ст.ст.; 2) правління Петра I; 3) розквіт Російської імперії з середини XVIII ст. до початку XX ст.; 4) радянський період (1917–1991 рр.); 5) сучасний період – розвиток юридичної відповідальності медичних працівників у незалежній Україні (від 1991 р. і до теперішнього часу) [4, с. 63].

Як слушно зазначає Г.В. Чеботарьова, відносини з приводу надання медичної допомоги чи медичних послуг не одразу стали предметом правового регулювання. Тривалий час вплив на них обмежувався дією звичаїв та норм моралі. З розвитком медицини почали складатися передумови контролю за діяльністю осіб, що провадили лікування, за дотриманням ними своїх обов'язків. Деякі положення про відповідальність лікарів за професійну діяльність згадуються у найдавніших пам'ятках права. При цьому перші згадування у правових нормах про медичну діяльність стосувалися або відповідальності лікарів, зокрема кримінальної, або винагороди останнім за результати лікування [5, с. 179-180].

У першому періоді у зв'язку із розвитком ремесел в Київській Русі X–XIII ст.ст. розвивалася народна медицина. У Києві були лікарі, тобто люди, для яких лікування було професією. Лікарський фах також був особливим видом ремесла. Лікуванням займалися світські люди – чоловіки та жінки, а також духовенство (переважно ченці у християнських монастирях). Медична діяльність вважалась почесною справою. Численні пам'ятки писемності, що дійшли до нашого часу, підтверджують існування у феодальній Русі медичного ремесла як серед населення, так і у монастирях [6, с. 66].

Історія слов'янських племен, які об'єдналися у Київську Русь, свідчить про традиційний та еволюційний шлях розвитку державно-правового регулювання охорони здоров'я населення в той далекий час. Вже у „Руській Правді” (1036 р.) – збірнику законів Київської Русі XI ст. – згадується про лікарів і винагороду їм за лікування. У той час, поруч із лікарями-ремісниками з корінного населення, при окремих княжих дворах у великих містах практикували й приїжджі лікарі-чужинці з країн Заходу і Сходу [7, с. 111].

За цим же правовим джерелом за завдану пацієнтові шкоду лікар мав нести майнову шкоду, сплативши штраф та компенсувавши потерпілому грошима завдані здоров'ю збитки [8].

Загалом медична діяльність у Київській Русі характеризується достатньо поміркованим ставленням до професійних порушень з боку медичних працівників і наслідків надання медичної допомоги [5, с. 180].

Кардинальні зміни в межах зазначеного етапу відбулися з територіальною роздробленістю українських земель та їх входженням до різних державних утворень того часу. Зокрема, за царювання Івана III діюче законодавство про медичну діяльність було ліквідоване. Медичним

працівникам ставилось у вимогу обов'язкове видужання хворого, а в разі невдачі лікар ніс особисту відповідальність – аж до страти [5, с. 181].

Правова регламентація медичної діяльності у сучасному її розумінні знаходить відображення у „Судебнику” – першому зводі законів, прийнятому 1597 р. Наприкінці XVII ст. було прийнято „Боярський вирок” – правове джерело, яким передбачалася відповідальність за неналежне лікування.

Наступний період репрезентовано правлінням російського імператора Петра I. Його діяльність визначила проєвропейський розвиток медичної галузі, яка зазнала численних трансформаційних заходів. Слід вказати на появу низки нормативно-правових актів, що регулювали діяльність у сфері медицини та реорганізацію державних органів. Так, у 1721 р. створено Медичну колегію, яку з 1725 р. реорганізовано у Медичну канцелярію. Очолював Медичну канцелярію архіатр – керівник всієї медичної справи у державі [6, с. 104].

За цього періоду, протягом 1716–1720 рр., прийнято також „Статут військовий” та „Статут морський”, якими врегульовувалися питання здійснення медичної діяльності. Зокрема, у військовому Статуті було закріплено принцип безоплатності медичної допомоги, а також правомірності оплачуваної медичної діяльності (лікування венеричних захворювань, побутових травм, що були отримані військовослужбовцями у позаслужбовий час). У морському Статуті значна увага приділялася якості медичної допомоги: „...Ежели лекарь своим небрежением к больному поступит, то яко злоторец наказан будет...” [9].

Вказаний період характеризувався відходом від методів народної медицини на користь традиційної, широким залученням іноземних медичних спеціалістів для діяльності в Російській державі, створенням лікувально-профілактичних та наукових медичних установ та зародками медичної конкуренції між медичними працівниками (здебільшого іноземцями).

Третій період розвитку юридичної відповідальності медичних працівників триває із середини XVIII ст. до початку XX ст.

Першою комплексною спробою законодавчо врегулювати питання надання медичної допомоги в Україні, яка входила до складу тодішньої Російської імперії, стало запровадження в 1861 р. Лікарського статуту („Уставъ врачебный”), в якому в загальних рисах було окреслено права органів влади і поліції з проведення санітарних заходів, права і обов'язки лікарів та осіб медичного персоналу, окремі питання управління лікарнями, що знаходились у віданні земств, виготовлення і продажу ліків, а також окремі питання прав пацієнтів на отримання медичної допомоги. Земства взяли на себе обов'язок охорони здоров'я населення. З цією метою вони наймали на роботу лікарів, фельдшерів та акушерок, які працювали на певній території (дільниці), де кожному хворому мали надавати доступну медичну допомогу. Окрім цього, на дільниці повинні були здійснювати регулярні запобіжні заходи, спрямовані на попередження виникнення епі-

демій та їхніх наслідків [7, с. 112].

За законами XIX ст. лікарів не могли притягати до кримінальної відповідальності, навіть за наявності серйозних помилок у лікуванні, наслідком яких могла бути смерть пацієнта. У ст. 870 „Укладення про покарання” від 1885 року зазначено: „...Когда медицинским начальством будет признано, что врач, оператор, акушер или повивальная бабка по незнанию своего искусства делает явные, более или менее важные в онном ошибки, то им воспрещается практика, доколе они не выдержат нового испытания и не получают свидетельства в надлежащем знании своего дела. Если от неправильного лечения последует кому-либо смерть или важный здоровью вред, то виновный, буде он христианин, передается церковному покаянию по распоряжению своего духовного начальства...”.

Лікарські справи підлягали надсиланню для оцінки до повітових лікарень, лікарських управ чи Медичної ради, якими і приймалося рішення про притягнення медичного працівника до відповідальності. Загальною тенденцією того часу було те, що лікування у зв'язку із своєю виключно гуманною спрямованістю не може належати до кримінально караних діянь [9].

Радянський період розвитку юридичної відповідальності є найбільш спірним у „досягненнях”. Так, поряд із явно позитивним розвитком системи безоплатної та доступної медичної допомоги, відбувалися масові порушення законних прав і свобод радянських громадян, зокрема і медичних працівників. Було знищено приватну медичну практику, а разом з цим „буржуазних лікарів” і наукових співробітників. Слід згадати, що у 1925 р. в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі – УРСР) було розроблено Кодекс законів про охорону здоров'я, однак його так і не було прийнято. Право на охорону здоров'я було закріплено у радянських конституціях, а саме у Конституції УРСР від 30.01.1937 р. (ст. 119) та у Конституції УРСР від 20.04.1978 р. (ст. 40).

Серед злочинних порушень правил, що охороняють народне здоров'я, громадську безпеку і публічний порядок, було лікарювання у вигляді професії особою, що не має належно засвідченої медичної освіти, а також співробітництво медичного працівника у такій медичній практиці, на яку він не має права [5, с. 183].

Черговим етапом радянського періоду можна вважати прийняття Кримінального кодексу УРСР в 1960 р., в якому містилася велика кількість приписів, що охороняли правопорядок у сфері медицини. Згодом Кодекс було доповнено приписами, що розширяли межі кримінально-правової сфери медичної діяльності [5, с. 184].

Характеризуючи вказаний етап, акцентуємо увагу на деталізації та впорядкуванні норм, що встановлюють відповідальність медичних працівників за вчинення тих чи інших порушень законодавства про охорону здоров'я.

Сучасний період розвитку юридичної відповідальності медич-

них працівників розпочався із здобуттям Україною незалежності. Як слушно зазначає З.С. Гладун, розробка сучасного законодавства про охорону здоров'я в 1991–1992 рр., створення правової основи для цивілізованого розвитку цієї галузі була неможлива без відповідного вивчення, аналізу й урахування попереднього досвіду як розробки законодавчих та інших правових актів, так і їх застосування [7, с. 112].

Для сучасного періоду характерною є певна хаотичність у проведенні реформ правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я: законодавство, що фактично перейшло Україні "у спадщину" від СРСР, обмеження фінансування галузі, становлення ринкових відносин в Україні та кризові процеси як у політиці, так і в економіці держави.

Слід зазначити, що у суспільній свідомості сформувалася і досить довгий час природним способом підтримувалася думка про величезну відповідальність лікарів за життя і здоров'я людей. Проте реалії останнього десятиріччя в Україні свідчать про те, що актуальність розгляду питань юридичної відповідальності в медицині підтверджується збільшенням кількості позовних заяв громадян у зв'язку з різними порушеннями в процесі лікування.

Підкреслимо, що в Україні досить довгий час застосовувались переважно кримінально-правові методи впливу на правопорушників у сфері медицини. Однак євроінтеграція України, оновлення вітчизняного законодавства про охорону здоров'я, формування судової практики у справах про притягнення медичних працівників свідчить про наявність чотирьох принципово різних видів юридичної відповідальності медичних працівників за вчинені правопорушення: 1) кримінальна; 2) цивільна (майнова); 3) адміністративна; 4) дисциплінарна [4, с. 257].

Висновок. Перспективи розвитку юридичної відповідальності медичних працівників ми не вбачаємо у збільшенні санкцій та кількості правових норм, що регулюють медичну діяльність в Україні. Це зумовлено тим, що охорона здоров'я є цілком самобутньою та особливою сферою суспільного життя і виважена та послідовна держана політика тут є надзвичайно важливою.

На нашу думку розвиток вітчизняного деліктного законодавства у згаданій галузі має відбуватись з урахуванням таких ключових факторів: 1) урахування особливостей медичної діяльності (на розі мистецтва і ремесла); 2) поліпшення правового і соціального захисту медичних працівників (як безпосередніх учасників правовідносин) та необхідність збільшення державного фінансування сфери охорони здоров'я; 3) домінування адміністративної і цивільної відповідальності над кримінальною у сфері охорони здоров'я; 4) визначення оптимального розміру і виду санкцій за правопорушення в медичній діяльності; 5) оновлення чинного законодавства з урахуванням як вітчизняних здобутків, так і досвіду держав – учасниць Європейського Союзу.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. // ВВР. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
3. Беденко-Зваридчук О. Матеріали для підготовки до семінару „Медична помилка” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 103-law.org.ua.
4. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: Підруч. / За заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. – К., 2008.
5. Сучасне українське медичне право: Монографія / За заг. ред. С.Г. Стеценка. – К., 2010.
6. Мультиановский М.П. История медицины. – М., 1967.
7. Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно правові проблеми формування і реалізації): Монографія. – Тернопіль, 2005.
8. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учебн. – СПб., 2004.
9. Беденко-Зваридчук Е. Исторический очерк о юридической ответственности медицинских работников: от первобытнообщинного строя до советской власти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 103-law.org.ua. /Article.aspx?a=20.

Надійшла до редакції 29.11.2011

Р. В. Миронюк

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОЦЕСУ НА СТАДІЇ ПЕРЕГЛЯДУ СПРАВИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Визначено особливості процесуального порядку перегляду справ про адміністративні правопорушення та окреслено напрямки удосконалення правового статусу учасників на даній стадії адміністративно-деліктного процесу.

Ключові слова: адміністративно-деліктний процес, стадії провадження, перегляд справ про адміністративні правопорушення, правовий статус учасників.

Определяются особенности процессуального порядка пересмотра дел об административных правонарушениях и очерчиваются направления усовершенствования правового статуса участников на данной стадии административно-деликтного процесса.

Ключевые слова: административно-деликтный процесс, стадия производства, пересмотр дел об административных правонарушениях, правовой статус участников.

In the article the features of judicial order of revision of businesses about administrative offences and direction of improvement of legal status of participants are certain on this stage